

4. АВТОРСЬКІ ПРОГРАМИ ТА ПРОЕКТИ

Катерина Анатоліївна Зимовська,
учитель зарубіжної літератури
та англійської мови Ірпінського закладу
загальної середньої освіти
(вечірньої форми) II–III ступенів,
м. Ірпінь

УДК 37.015.031:374.7.091

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ВЕЧІРНЬОГО ТИПУ (авторський проект на прикладі занять із зарубіжної літератури)

Автор статті звертає увагу на отримання середньої освіти молодими людьми, які за певних умов вступають на навчання до закладів середньої освіти вечірнього типу. З метою мотивації освітнього процесу застосовано активні технології, що надають можливість зацікавити учнів своїм предметом (зарубіжна література), а саме: дифенційований та індивідуальний підходи. Автор статті формує бажання вивчати зарубіжну літературу та англійську мову, запроваджуючи індивідуальний підхід до кожного учня, що сприяє налагодженню взаємозв'язку в системі «учитель – учень» та «учень – учитель».

Ключові слова: освітній процес, самостійність отримання знань, продуктивна освітня діяльність.

*Те, що я чую, я забуваю.
Те, що я бачу, я пам'ятаю.
Те, що я роблю, я розумію.
Конфуцій*

Суть і зміст сучасної освіти полягає в становленні випускника, здатного самостійно здійснити вибір, брати на себе відповідальність, постійно самовдосконалюватися та підвищувати рівень власних знань. Це передбачає формування та розвиток в учнів самостійності. Тому одним із важливих завдань закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) будь-якого типу є розвиток в учнів здатності до здійснення самостійної освітньої діяльності.

Упродовж останніх років унікальна за сутністю система *загальної середньої освіти вечірньої форми* залишилась недооціненою. Вечірні ЗЗСО не вказано в нормативних документах, педагогічна спільнота не свідчить про їх соціальну значущість, а також висвітлює можливості використання закладеного потенціалу.

На сучасному етапі вечірній ЗЗСО має різномірний контингент учнів за варіантами дидактичної занедбаності та соціального досвіду, за соціальним та віковим

складом, з високим відсотком безробітної молоді. Учитель не може за традиційної організації навчання рівнятися на всіх одночасно. Отже, необхідною є така організація освітнього процесу, що дала б змогу враховувати відмінності між учнями та створювала оптимальні умови для ефективної освітньої діяльності всіх учнів. Таким підходом є *диференціація* та *організація самостійної діяльності*. В умовах диференційованого навчання всі учні почуваються комфортно, попри те, що вони різні, а індивідуальний підхід та освітній індивідуальний маршрут надають можливість відчутти радість від «просування» в навчанні, чого не було раніше.

Недостатня увага, яку приділяли питанню оптимізації самостійної життєдіяльності учнів вечірніх закладів у науці та практиці, зумовила необхідність обґрунтувати умови розв'язання цієї проблеми.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати сутність самостійної діяльності, форми організації та

види, які можуть бути застосовані в освітньому процесі зарубіжної літератури й іноземної мови в ЗЗСО вечірнього типу. Така професійна діяльність – це спроба описати розроблену модель виховання самостійної діяльності учнів цього типу.

Специфіка діяльності ЗЗСО вечірнього типу

Під впливом постійно зростаючих вимог життя збільшується обсяг та ускладнюється зміст знань, які підлягають засвоєнню учнями. Для більшості молодих людей вечірній тип – це пережиток радянської системи освіти. Хтось чув про такий заклад від дідусів і бабусь, хтось бачив фільми «Весна на Зарічній вулиці» (радянський художній фільм, знятий у 1956 р. режисерами Ф. Миронером і М. Хуцєвим) та «Велика перерва» (радянський чотирисерійний художній телевізійний фільм, знятий у 1972–1973 рр. режисером О. Коренєвим), в яких весело, іронічно, а подекуди та драматично, описуються проблеми тогочасної молоді, учнів школи робітничої молоді. Не всі знають, що вечірні заклади освіти досі функціонують, а ті, хто знають, мають про них дещо викривлене уявлення. Вечірні заклади освіти часто асоціюють з поняттям «погана школа», оскільки її контингент формується завдяки відбору молодого покоління із неблагонадійних верств населення. Шлейф такої репутації «тягнеться» за освітньою установою, учнями та вчителями. Це зумовлено не лише специфікою діяльності освітнього закладу та складним учнівським контингентом, а й тим, що востаннє освітні програми, педагогічні посібники, методичні рекомендації для викладання в таких установах було написано ще в 1980-х роках.

З 1980-х рр. вечірня школа почала виконувати функцію адаптації та навчання неповнолітніх, що перервали його через необ'єктивні соціально-економічні обставини або через проблеми з вихованням та низьку успішність. Вихованцями таких закладів переважно ставали діти, з низькою навчальною мотивацією, прогалинами в знаннях, які часто пропускали заняття, а також ті, які потребували підвищеної педагогічної уваги. З 1990-х рр. почав стрімко змінюватися контингент учнів. Збільшилася частка неповнолітніх, зменшилася кількість працюючих повнолітніх (отримання середньої освіти рідше співпадає зі зростанням заробітної плати).

Станом на початок 2016–2017 навчального року поділ учнів вечірнього загальноосвітнього закладу міста Ірпеня за віком був таким:

- загальна кількість учнів – 173 особи;
- дітей віком до 15 років – 41 особа;
- учнів віком 16–17 років – 46 осіб;
- від 18 до 29 років – 72 особи;
- 30 років і старше – 14 осіб.

Неоднорідність учнівського колективу зумовлює головну специфіку сучасного вечірнього закладу: контингент учнів різний за віком, підготовленістю, соціальною зрілістю, професійною спрямованістю та мотивацією до отримання знань. Умовно учнівський колектив можна класифікувати так. *Особи:*

- з сімей, які потребують матеріальної, психолого-педагогічної допомоги та підтримки;
- з «ослабленим» контролем з боку батьків (законних опікунів);
- з сімей із асоціальною спрямованістю;
- зі специфікою в розвитку, але не мають суттєво виражених клініко-патологічних характеристик;
- які проявляють соціальну та психолого-педагогічну дезадаптацію;
- педагогічно запущені діти;
- які рано стали батьками;
- неповнолітні, які свідомо перейшли до вечірньої форми здобуття освіти з метою поєднання навчання з трудовою діяльністю;
- дорослі (повнолітні), які своєчасно не здобули середню/повну освіту.

Необхідно також звернути увагу на те, що значна частина неповнолітніх, які отримують освіту у вечірньому закладі має складний соціальний, медичний або психолого-педагогічний статус. Потребують особливої уваги такі вияви, як:

- емоційні розлади, невротоподібні стани різного ступеня вираженості;
- наявність страхів, тривожності;
- порушена самооцінка, відсутність довіри до оточуючих;
- соціально обтяжена вікова або біологічна специфіка розвитку;
- низькі комунікативні навички;
- імпульсивність, прагнення привернути увагу;
- схильність до девіантної поведінки.

У порівнянні зі ЗЗСО значно більший відсоток неповнолітніх учнів має хронічні захворювання. Емоційна збудливість учнів викликає порушення поведінки, багато хто має досвід паління, вживання алкоголю, наркотичних і психотропних речовин. Педагогічний колектив стикається з такими проблемами, як *викривленість мотивів поведінки, ціннісних орієнтацій, прогалини у знаннях, несформованість* навчальних дій. Учні вечірніх освітніх закладів потребують допомоги соціального педагога, педагога-психолога.

Зазначені психологічні особливості та соціальні характеристики властиві неповнолітнім учням, які мають труднощі під час навчання. Такі діти пропускають навчальні заняття без поважної причини, погано засвоюють навчальний матеріал, конфліктують з учителями та однокласниками, мають ознаки дезадаптації. У сучасній системі освіти, яка зорієнтована на результат (передусім на результати учнівських олімпіад та конкурсів, підсумкової атестації та ЗНО), загальноосвітні установи охоче корис-туються можливістю перевести до вечірнього закладу учнів із низькими показниками з метою покращення результатів успішності, що сприяє підняттю власного рейтингу. Необхідно зазначити, що ЗЗСО вечірнього типу готові навчати «слабо успішних» учнів. Такі заходи можуть виявитися правильним рішенням для виправлення ситуації.

Різним за складом є контингент дорослих учнів, які мають можливість отримати освіту в зручній формі. Зазначену категорію розділяють на три групи, що відрізняються за рівнем навчальної мотивації та підготовленості до продовження отримання знань. Це учні, які:

- 1) стали повнолітніми і продовжують навчання без перерви;
- 2) мають незначну перерву в навчанні;
- 3) мають значну перерву в навчанні.

Неповнолітні учні, переведені зі ЗЗСО внаслідок тривалої дезадаптації, які мають проблеми з успішністю не мотивовані на продовження навчання, систематично пропускають заняття, мають низький пізнавальний інтерес. Учні, які не досягли 18 років і переведені до вечірнього закладу, продовжують навчання не лише через зовнішню мотивацію (в силу боргу, обов'язку, тиску оточення), а й через внутрішню мотивацію. Лише деякі забирають документи і кидають навчання після досягнення повноліття.

Організація самостійної діяльності на заняттях зарубіжної літератури у вечірньому закладі

Літературна освіта – це підґрунтя для реалізації різних видів і форм самостійної освітньої діяльності, що має освітню та виховну значущість.

Заняття зарубіжної літератури – це особливе за своєю суттю і формою явище, що відображає взаємодію різних думок, сприйняття, особистісних поглядів, літературно-критичних відгуків, культур. В освітній практиці заняття з літератури може мати форму співпраці вчителя та учнів, а може так і залишитися в межах стандартної дидактичної схеми.

Осмислення заняття з літератури в його специфіці, роздуми про естетичне та комунікативний потенціал навчального предмета, в центрі якого художнє слово, було і залишається важливою тенденцією вдосконалення літературної освіти.

Форми та методи самостійної діяльності на навчальному занятті з літератури

Залежно від контингенту учнівської групи застосовують різні види самостійної діяльності: пізнавально-пошукового характеру; на пригадування та активізацію раніше засвоєних знань, застосування їх у нових ситуаціях; самоконтроль та самоперевірка; літературні конкурси тощо. Високу ефективність на заняттях забезпечує *самостійний пошук*. Різними способами необхідно залучати учнів до процесу самостійного здобуття знань, формувати в них навички планування такої діяльності, організації та контролю. Важливо, щоб учень бачив кінцеву мету. Тоді він буде прагнути більше пізнати, глибше проникнути в сутність того, що вивчає. Окрім цього, такий самостійний пошук постає більш зручною формою учнівської діяльності.

Самостійний пошук (*творчий проект*) реалізують як під час занять, так і в процесі позаурочної діяльності, відкриваючи простір для учнів різного рівня навченості в груповому й індивідуальному варіантах.

Метод проектів на заняттях із зарубіжної літератури – це розвиток інтересу, диференційований підхід за результатами такої діяльності, що дає змогу виявляти в дослідному напрямі здібності, які яскравіше виражені в учня. Які ж проектні роботи можуть бути частіше використані під час вивчення зарубіжної літератури? Передусім – це дослідні, творчі та рольові проекти, які зазвичай пропонує вчитель, а учень обирає те, що йому цікаво або пропонує вчителю іншу тему. Часто це серйозна спільна діяльність, під час якої народжуються творчі ідеї. Корисними для учнів є так звані рольові проекти. Процес їх розроблення та реалізації досить складний, проте сили затрачені на їх підготовку повністю виправдовують результат. Під час реалізації таких міні- або короткотермінових проектів учні беруть на себе ролі літературних персонажів або вигаданих героїв.

Учитель майже ніколи не знає, чим саме завершиться цей процес. Яскравими прикладами подібних проектів можуть слугувати такі, як «Суд над Раскольниковим» (за романом Ф. Достоєвського «Злочин і кара») (*додаток 1*), «Діалог Анни Кареніної та Емми Боварі» (за романами Л. Толстого «Анна Кареніна» та Г. Флобера «Пані Боварі»), «Фашизм як хвороба людства» (за романом А. Камю «Чума»).

Під час проведення таких занять доцільно використовувати такі групові *методи* освітньої діяльності:

– «Суд від свого імені» дасть учням змогу отримати уявлення про спрощену процедуру прийняття судового рішення та провести рольову гру – *судовий процес* з участю трьох дійових осіб: судді, який буде слухати обидві сторони і приймати рішення, позивача та відповідача;

– «Акваріум» є ефективним методом розвитку вмінь ведення дискусії;

– «Мікрофон», що надає можливість кожному по черзі висловити власну думку або відповісти на запитання («Фашизм як хвороба людства» (за романом А. Камю «Чума»);

– «Розігрування ситуації за ролями». Мета розігрування ситуації полягає в тому, щоб визначити ставлення до конкретної ситуації, головної ідеї літературного твору, набути досвіду шляхом гри;

– «Ток-шоу». Метою такої форми гри є отримання навичок публічного виступу та дискутування «Діалог Анни Кареніної та Емми Боварі» (за романами Л. Толстого «Анна Кареніна» та Г. Флобера «Пані Боварі»);

– «Ажурна пилка» – це метод, який передбачає, що учні будуть працювати разом, щоб вивчити значну кількість інформації за короткий проміжок часу, а також заохочує учнів допомагати один одному вчитися навчаючи («Літературна дуель двох геніїв: Гоголь та Поппер»).

Вивчення біографії письменників

Літературний твір є фактом історії, культури, літератури та біографії автора. Звернення до біографії та до епохи твору є необхідним не лише для його пояснення, а й для його розуміння.

Учні не дуже цікавлять вивчення біографії письменників і це стосується не лише учнів вечірнього закладу. Поширений недолік – це бажання розповісти про все-все-все, унаслідок чого інформаційний потік «вимиває» живу особистість. У цьому випадку сили учня покладено на формальне запам'ятовування фактів біографії. Перерахування фактів біографії – це справа нецікава та невдячна. Кожен учитель розуміє, що багато форм діяльності під час вивчення біографій письменників вже було використано, а учнів хочеться зацікавити особистістю того чи іншого автора. Тому доводиться знаходити нові прийоми або звертатися до традиційних, але з використанням сучасних технологій.

Основні факти біографії О. Пушкіна та М. Булгакова скоріше за все учням відомі, тому можна, узагальнюючи вивчене, проводити уроки-дослідження, тобто звертатися до найцікавіших питань. Приклад таких досліджень – це заняття з теми «О. Пушкін та Н. Гончарова» або «Три кохання М. Булгакова». Розмова про роль дружини в житті поета та «великого містика» обов'язково виникає під час розмови з учнями, а залишити їх наодинці з цим суперечливим матеріалом не правильно. Учні можуть самостійно підготувати матеріал про Н. Гончарову (чи дружин М. Булгакова), колекцію портретів, знайти висловлювання сучасників про цих жінок, прочитати листи О. Пушкіна до дружини. Цей матеріал можна використати на початку вивчення теми про письменників. Також це може бути домашнім завданням для учнів, які не часто відвідують заняття. Це дуже цікавий вид самостійної роботи, а найголовніше – набагато корисніший ніж бездумне переписування біографії письменника. До того ж, коли на занятті буде розглянуто портрети, зіставлено різні думки про ставлення Н. Гончарової до чоловіка (наприклад, М. Цветаєвої та А. Ахматової), прочитано уривки з листів, то учням буде легше відповісти на запитання, поставлене на початку заняття: «Чому не лише О. Пушкін, а і його дружина стали жертвами пліток?»

Цікавою та корисною для подальшої інтерпретації роману «Майстер і Маргарита» буде історія кохання М. Булгакова і його третьої дружини, Олени Шилівської, яка стала прототипом образу Маргарити.

Оригінально можна організувати заняття, присвячене вивченню фактів життя і долі Ф. Достоєвського, використовуючи завдання «Шапка питань». Учні самостійно ознайомлюються з біографією письменника, причому діляться (за вибором) на такі групи: біографи, критики, обивателі, енциклопедисти. Перед проведенням заняття учням пропонують покласти свої запитання щодо біографії Ф. Достоєвського в одну із трьох шапок: до *першої* – записки з питаннями для перевірки знання фактів біографії; до *другої* – пов'язані із з'ясуванням того, що говорять про письменника біографи, критики, сучасники; до *третьої* – питання, на які учень-запитувач сам не зміг відповісти. Зазвичай таке заняття нікого з учнів не залишає байдужим.

Вищезазначене безпосередньо стосувалося самостійної підготовки учнів та проведення занять зі

зарубіжної літератури на основі самостійно підготовленого матеріалу. Однак у вечірніх закладах освіти є певна категорія учнів, які не мають можливості часто відвідувати заняття, а тому не завжди присутні на таких заняттях. Раніше вчителі розв'язували цю проблему за допомогою рефератів, письмових доповідей і підготовки учнем мультимедійних презентацій. Проте час змінюється. Раніше для того, щоб написати реферат, учень мав піти до бібліотеки, знайти потрібний матеріал і переписати його, а в процесі переписування та складання доповіді інформація запам'ятовувалася. Сьогодні ж можна зайти в Інтернет та бездумно скачати будь-який реферат з будь-якої теми, навіть не читаючи його. Як вийти з цієї ситуації? Можна запропонувати учням вдома самостійно не просто записати біографію письменника, а уявити себе в ролі журналіста та взяти інтерв'ю в цієї персоналії. Результатом такого журналістського розслідування є те, що учень не просто бездумно переписує біографію письменника. Для інтерв'ю потрібно вигадати цікаві запитання, а головне – історично правдиві відповіді. Для підготовки інтерв'ю учень має прочитати біографію, історію створення найвідоміших творів письменника, відшукати цікаві факти та цитати. Інтерв'ю може бути коротким, але інформативним. Деякі факти з біографії письменників можуть бути суперечливими, викликати негативне враження, однак це історичні факти людського життя, тому їх також можна цікаво обіграти (наприклад, усім відомо, що Е. Хемінгуей полюбила веселий спосіб життя і це мало вплив на написання творів – цей факт можна не описувати в інтерв'ю, проте натякнути) (*додаток 2*).

Результатом виконання таких самостійних робіт стає збірка інтерв'ю з видатними письменниками, цікаві факти з біографії митців, які можна постійно доповнювати та використовувати в подальшій професійній діяльності.

Дослідна діяльність учнів під час проведення заняття зі зарубіжної літератури

Дослідна діяльність – це один із перспективних напрямів у методиці викладання будь-якого навчального предмета. Її можна використовувати як метод (частково-пошуковий або проблемного навчання) і як самостійну діяльність. Дослідна діяльність дає змогу багато чого досягти:

- по-перше, вона змінює суть викладання (відповідно до процесів модернізації освіти). Учень стає на позицію рівну вчителю. Він не сприймає готовий матеріал, а знаходить його й опрацьовує (вчитель керує, направляє, створює умови для реалізації потенціалу учня);

- по-друге, збільшується частка самостійності учня в навчальній діяльності, що підвищує якість навчання;

- по-третє, знання, здобуті в результаті дослідної діяльності, більш міцні та стають особистим надбанням учня;

- по-четверте, результатом дослідної діяльності є «продукт/продукція» (дослідна робота, реферат,

проект, доповідь тощо), що надає дитині можливість заявити про себе, представити власні результати на класному, шкільному, а можливо і міському конкурсі чи семінарі. Участь в подібних заходах дає учням змогу реалізуватися, успішно соціалізуватися в групі, суспільстві; визначити профіль навчання та правильно обрати професію.

На допомогу дослідній діяльності зі зарубіжної літератури приходить такий предмет, як історія рідного краю. Завдяки використанню міжпредметних зв'язків можна створити цікаву та цінну дослідну роботу. Можна вивчити історію рідного краю та дізнатися, чи хтось із видатних письменників жив або творив у рідному місті учня. Так, Приірпіння здавна славилася чудовим кліматом та хвойними лісами. Споконвіку тут знаходилися санаторії, де полюбили відпочивати видатні особистості, дехто навіть затримувався тут надовго. Усім відомо, що М. Булгаков тривалий час проживав у Києві. Та не всі знають, що родина видатного письменника мала замський будиночок у Приірпінні – у мальовничому містечку Буча. Це викликало неабиякий інтерес в однієї учениці вечірньої школи і вона вирішила дослідити ці маловідомі сторінки з біографії улюбленого автора. Результатом стала цікава дослідна робота (додаток 3).

Додаток 1

СУД НАД РАСКОЛЬНИКОВИМ

Мета заняття:

– навчальна: аналіз літературного твору Ф. Достоевського «Злочин і кара», роль образу Р. Раскольников;

– розвивальна: розвиток літературної мови, здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

– виховна: формування установок соціальної поведінки, здатності до рефлексії.

Методичний коментар – рекомендації для вчителя:

За тиждень до проведення заняття «Суд над Р. Раскольниковим» учитель спільно з учнями має обговорити деталі й обрати:

1) учасників суду;

2) дати завдання учасникам підготувати виступи/промови на суді та протягом тижня обговорити ці виступи (потрібно враховувати логіку, грамотну побудову, переконливість);

3) важливо дати учням свободу щодо самостійного опрацювання завдання.

Ролі для суду: 1. Суддя. 2. Соня Мармеладова. 3. Дуня Расколькова. 4. Родіон Раскольников. 5. Учень/група учнів – захист. 6. Учень/група учнів – звинувачення. 7. Присяжні. 8. Секретар.

Хід заняття

I. Мозковий штурм

Назвати позитивні та негативні риси характеру Родіона Раскольника (табл. 1).

Таблиця 1

Риси характеру Родіона Раскольника

№	Позитивні	Негативні
1	Добрый, здатен віддавати останні гроші нужденним	Замкнений в собі
2	Співчутливий	Озлоблений
3	Здатний захистити беззахисних людей	Здатний вбити людину
4	Люблячий син і брат	Вважає, що може керувати долями
5	Прагне змінити життя	Створив анти людську теорію
6	Бореться з несправедливістю	
7	Здатний каятися	

II. Судовий процес

Секретар: До класу заходять суддя, присяжні, сідають. Обвинувачений Р. Раскольников знаходиться у залі суду (праворуч від судді та присяжних в кутку класу).

Суддя: Слухається справа колишнього студента Петербурзького університету Родіона Раскольника, якого звинувачують у вбивстві лихварки Олени Іванівни та її зведеної сестри Лізавети.

Звинувачення: Родіон Раскольников учинив умисне вбивство, причому убив літню жінку, яка була слабша за нього і не могла себе захистити.

Захист: Але Раскольников цим убивством хотів захистити тих, кого грабувала стара лихварка, забирала у них останнє, що вони мали, і наживалася на цьому.

Звинувачення: Олена Іванівна не скоювала нічого протизаконного, вона давала за речі гроші, які допомагали людям вижити. Тепер Раскольников позбавив їх такої можливості.

Захист: Раскольников хотів врятувати на вкрадені гроші тисячі людей, які страждали від злиднів. Він – добра і співчутлива людина, не раз допомагав знайомим і незнайомим людям, зокрема, сім'ї Мармеладових.

Суддя: До зали суду запрошується Софія Семівна Мармеладова. Що Ви можете розповісти про Родіона Раскольника?

С. Мармеладова: Ваша честь, я знаю Родіона Романовича як добру і великодушну людину. Він захищав свою честь перед паном Лужиним. Коли ми перебували в скрутній ситуації, він допоміг нам грошима, причому віддав останнє, хоча сам в них дуже потребував.

Суддя: Він розповідав Вам про вбивство?

С. Мармеладова: Так, розповідав. Як він мучився!!! Він був не в собі, страждав.

Звинувачення: Раскольников вбив не лише стару лихварку, а й її зведену сестру Лізавету, беззахисну й ні в чому не винну, але найбільший злочин – він убив ще ненароджену дитину Лізавети. Такою ціною він хотів врятувати тисячу людей?

Захист: Так, убивство нічим не можна виправдати. Проте потрібно врахувати, що Лізавету Родіон не хотів вбивати. Він убив ненавмисно, коли вона увійшла до квартири. Оскільки після першого вбивства він був не в собі, то вбив Лізавету в стані афекту. Ваша честь, прошу

врахувати, що Родіон Раскольников знаходився в дуже скрутному становищі: відсутність коштів, відрахування з університету, переживання за сестру.

Суддя: До зали суду запрошуються Євдокія Романівна Раскольникова.

Д. Раскольникова: Ваша честь, мій брат Родіон – добрий і турботливий. Він навчався заради нас з мамою. Ми живемо дуже бідно, допомагати братові не могли, тому він пішов з університету. Я хотіла вийти заміж за Лужина, щоб допомогти Родіону, хоча не любила Лужина. Родіон був проти цього шлюбу, він не приймав моєї жертви. Він мучився, що не міг допомогти нам. Він хотів захистити мене від таких, як Лужина і Свидригайлов. Він завжди захищав тих, хто не може захистити себе. Він дуже розгнівався, коли отримав листа від матінки і дізнався, як обійшовся зі мною пан Свидригайлов, як вигнали мене з ганьбою. Він любить нас, але нічим не може нам допомогти, оскільки сам нічого не має. Так, він учинив тяжкий злочин, але будьте до нього милосердні, він знаходився в безвихідному становищі.

Звинувачення: Захист представив Р. Раскольникова як добру, співчутливу людини. Але вони забули про антилюдську теорію Р. Раскольникова, яка нібито дає змогу підсудному переступити через кров, вершити суд над людьми. Це страшна теорія, вона дає підстави здійснювати вбивство. Р. Раскольников сам говорив, що цим вбивством він перевіряв себе. Під його сокиру потрапляють винні та невинні. Обвинувачений заслугує суворого покарання. Якщо кожен вирішить перевірити себе ціною вбивства, що ж буде?

Суддя: Суд надає останнє слово обвинуваченому Родіону Раскольникову.

Р. Раскольников: Пані та панове, я спробую пояснити власні вчинки і причини, що підштовхнули мене до них. Я хотів здобути освіту, але був не в змозі. Я бачив, яким несправедливим є життя. У когось є все, у когось – нічого. Я не можу спокійно дивитися, як живуть бідні. Я хотів їх захистити... Стара лихварка наживалася на бідних. Я хотів її багатством врятувати бідних від злиднів. Я каюся, що вбив Лізавету. Я не думав, що після вбивства не зможу скористатися тими речами, які вкрав. Вони нагадували мені про вбивство. Я зрозумів, що не мав права йти туди і здійснювати вбивство. Я не сильний, я така ж воша, як і всі. Це чорт мене повів у будинок старої. Нікому не допоміг грошима. Напевно, добрі справи не роблять-ся кривавими грошима.

Суддя: Суд оголошує нараду, яку можна провести методом «акваріум».

Суддя: Суд врахував обставини життя обвинуваченого, виступ захисту, який говорив про хороші риси Родіона Раскольникова, урахував розкаяння підсудного. Суд взяв до уваги і навмисність вбивства, що спричинило вбивство двох невинних жертв і виніс наступний вирок. Зачитується вирок.

Після винесення вироку триває обговорення в групі стосовно обґрунтованості рішення суду і про ставлення учнів до злочину Раскольникова. Важливо

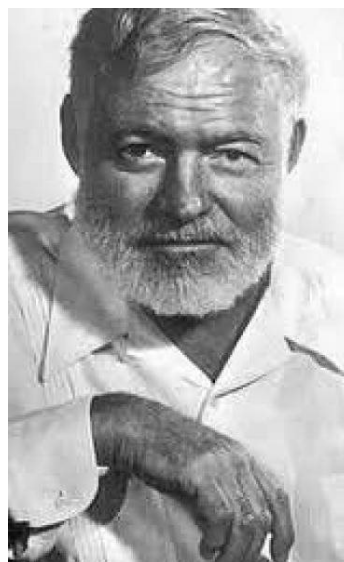
звернути увагу на те, що жага творити добро для інших ціною чужого життя свідчить про бажання звільнитися від закону людського. Переступивши цей закон один раз, вже не повернешся до звичайного розуміння заборони на вбивство. І має бути відповідальність за прояв такої свободи, яка і не свобода, а лише стереотип мислення: якщо в мене немає, то я заберу, вб'ю, але зроблю так, як мені здається справедливим. Будь-хто з нас може стати жертвою такого філософа. Так, Ф. Достоевський про це попереджає наше суспільство, особливо, якщо врахувати, в яку історичну епоху цей твір було написано.

Методичний коментар. У нашому випадку метод «акваріум» – це форма діалогу, коли учням пропонують обговорити проблему «перед обличчям громадськості». Мала група обирає того, кому вона може довірити вести той чи інший діалог з проблеми. Іноді це можуть бути декілька бажаних. На даному уроці діалог в акваріумі ведуть судді, а всі інші учні виступають у ролі глядачів. Звідси і назва – «акваріум». Цей метод надає учням можливість побачити своїх колег з боку, тобто побачити, як вони спілкуються, реагують на чужу думку, діють у конфліктній ситуації, аргументують власну думку тощо.

Домашнє завдання: написати лист Р. Раскольникова від імені Соні Мармеладової, Дуні Раскольникової, Разуміхіна або від себе особисто (за вибором учнів).

Додаток 2

УРИВОК З ІНТЕРВ'Ю З Е. ХЕМІНГУЕСМ (виконала учениця 12 класу, Лілія Прибильська)

Ernest Міллер Хемінгуей – американський письменник та журналіст, лауреат Нобелівської премії з літератури 1954 року, лауреат Пулітцерівської премії 1953 року.

Ernest Хемінгуей писав у доступній кожному розмовній манері. Його іронічні, об'єктивні, хоч і не особливо емоційні діалоги, змушують з головою занурюватися в історію, «ковтати» книгу не відриваючись. Свої творчі пориви він постійно підживлював зовнішніми стимулами: алкоголь, вродливі жінки і, головне, ризик! Війна, полювання, знову війна... Глибина думки і філософські нотки, що пронизують кожен із його творів, роблять його нетиповим представником нації. Американці відрізняються передусім життєрадісним характером і досить по-верховим мисленням. Ернест Хемінгуей дійсно вірив

у те, що говорив, коли сказав, що «людину не можна перемагти, – можна тільки знищити». Він не врахував одного: найважче боротися з самим собою.

Наводимо уривок інтерв'ю з американським письменником Ернестом Міллером Хемінгуєм.

Журналіст: Що спонукало Вас стати письменником, завдяки чому Ви вирішили пов'язати своє життя з літературою?

Е. Хемінгуей: Завдяки чому? Я б радше сказав, що я став письменником не завдяки чомусь, а всупереч чомусь. Моя мама бачила мене співаком у церковному хорі, а батько мріяв, що я стану лікарем, як і він сам. Однак ще під час навчання я почав писати розповіді в шкільну газету, а через деякий час твердо вирішив стати письменником. Ну а далі вже діяв у цьому напрямку (сміється). До речі, якийсь час я присвятив себе спорту, а саме боксу. Знаєте, любов до цього заняття я проніс через все життя, і там навчився «рухатися вперед, попри перешкоди».

Журналіст: З чого почалася Ваша письменницька діяльність?

Е. Хемінгуей: Я завжди прагнув писати. Почав із заміток до шкільної газети. Перша моя самостійна робота також була пов'язана із журналістикою. Після закінчення середньої школи я поїхав в Канзас-Сіті та став співробітником газети «Star». Це була звичайна репортерська діяльність: хто кого застрелив? Хто скоїв пограбування і де саме? Де? Коли? Як? Про причини подій – чому? По справжньому ми не писали ніколи. Я декілька разів намагався потрапити на службу в армію, але всі спроби закінчувалися невдало. Через отримані в юності травми ока я був не придатний для військової служби. Однак послужити своїй батьківщині мені все ж довелося. Під час Першої світової війни я був водієм санітарної машини Червоного Хреста. У липні 1918 року я отримав важке поранення в Італії й мене навіть нагородили медаллю цієї країни. Але зону бойових дій довелося покинути. Знаєте, коли ти йдеш на війну хлопчаком, маєш величезну ілюзію безсмертя. Убивають інших, але не тебе... Але потім, після серйозного поранення, вперше втрачаєш цю ілюзію і знаєш, що це може статися і з тобою.

Після звільнення я поїхав до Європи – в Париж, як іноземний кореспондент газети «Toronto Star». Ось в Парижі я остаточно переконався, що література є моїм покликанням. До речі, Гертруда Стайн постійно говорила, щоб я якомога швидше покінчив з журналістикою та зайнявся творчістю.

У 1925 році було опубліковано мій перший значний збірник «У наш час». Це була збірка невеликих оповідань, де я описував спогади дитинства.

Журналіст: Як Ви створили власний стиль? Ви стали дуже популярним і маєте комерційний успіх, попит у публіки. Поділіться секретом?

Е. Хемінгуей: Я прагнув максимально повно описувати життя таким, яким воно є. Часом це було важко. Я і писав кострубато. Ось цю мою «кострубатість» і назвали моїм особливим стилем. Усі мої помилки і недоліки дуже легко помітити, але їх назвали моїм стилем.

Журналіст: Чи можете пригадати який-небудь курйозний випадок з того періоду, коли Ви працювали в Європі?

Е. Хемінгуей: Дайте подумати... Пригадую якимось 1922 року я взяв інтерв'ю у Беніто Муссоліні. Через півроку на конференції в Швейцарії, я знову побачив Б. Муссоліні. Він сидів і з величезним інтересом читав якусь книгу. Мене аж розпирало від цікавості, що він читає. Уявіть мій подив коли я побачив у нього в руках французько-англійський словник. Але найкумеднішим було те, що Б. Муссоліні тримав словник догори ногами! Уявляєте, догори ногами! (*голосно сміється*). О, Беніто Муссоліні був найбільшим шарлатаном Європи!

Журналіст: Процес написання тексту порівнюють з народженням дитини. Спочатку зароджується ідея. Потім письменник виношує її, як матір виношує немовля дев'ять місяців. Ну а вже тоді в муках народжується і сам твір. А чим для Вас є написання твору?

Е. Хемінгуей: Немає в світі нічого важчого, ніж писати просту чесну прозу про людину. Спочатку треба вивчити те, про що пишеш, потім навчитися писати. На те й інше йде все життя... Книги потрібно писати про людей, яких любиш або ненавидиш, а не про тих, яких тільки вивчаєш.

Для мене письмо – це не просто робота. Це моє життя, суть мого існування. Інколи я можу написати щось за досить короткий час. Так було з творами «Вбивці», «Сьогодні п'ятниця» та «Десять індіанців». Я написав їх за день (*прим. 16 травня 1927 року*). Але буває і так, що я дуже довго і виснажливо працюю над чимось. Мені важливо докопатися до самої суті. Повість-притча «Старий і море» описує реальний випадок, про який я написав у своїй статті, у часописі «Esquire», ще в 1936 році (*прим. – «На синій воді: лист з Гольфстріму»*). Ідея повісті виникла вже тоді, але на той момент вона здавалася мені сирію. Хоча я і був досвідченим рибалкою, проте вирішив, що перед тим як писати книгу необхідно прискіпливо вивчити всі тонкощі риболовлі.

Журналіст: Чи вдалося Вам втілити задумане?

Е. Хемінгуей: Відверто кажучи, я опублікував «Старий і море» у 1952 році в журналі «Life», оскільки мав великі борги і перебував на межі банкрутства. Спочатку ця повість планувалася як частина роману, «Острови в океані». Але як сталося, так сталося. Я ні про що не шкодую. Непогано ніби вийшло, як Ви вважаєте? (*сміється*)

Журналіст: Вийшло справді неперевершено! Як так сталося, що Ви опинилися на межі банкрутства? Яку роль відіграють гроші у Вашому житті?

Е. Хемінгуей: Про гроші навіть не хочу говорити. За них щастя не купиш. Це лише папірці. Але вони можуть допомагати. Декілька років тому я написав сценарій до фільму «Іспанська земля». Виручені кошти я відправив до Іспанії для придбання обладнання та санітарних машин для республіканської армії.

Журналіст: Якщо зайшла мова про Іспанію, я знаю, що Ви надзвичайно любите цю країну та її

культуру. Навіть присвятили книгу подіям в Іспанії («По кому подзвін»). Я знаю, що Ви були в Іспанії, але що Ви там робили?

Е. Хемінгуей: Я поїхав туди, як кореспондент північноамериканського газетного об'єднання, щоб писати про громадянську війну, до того ж, захопив з собою декілька санітарних машин для республіканців.

Журналіст: Щодо Вашої книги «Прощавай, зброє!». Скільки років або місяців Ви її писали?

Е. Хемінгуей: Я почав писати її взимку в Парижі, ранньою весною продовжував роботу на Кубі та в Кі-Весті у Флориді, а потім в Піготе в Арканзасі, де тоді жили батьки моєї дружини; потім ми переїхали в Канзас-Сіті, де народився один із моїх синів. Закінчив я роман восени в Бігхорне, штат Вайомінг. Перший варіант я написав за вісім місяців, п'ять місяців переписував його заново.

Журналіст: Ходять чутки про те, що Ви переживаєте творчу кризу через серйозні фізичні захворювання, зокрема через гіпертонію та діабет.

Е. Хемінгуей: Мене намагалися лікувати за законами психіатрії електросудорожною терапією. Після 13-ти сеансів електрошоку я втратив пам'ять і можливість творити. Ці лікарі, які робили мені електрошок, письменників не розуміють... Хай би всі психіатри повчилися писати художні твори, щоб зрозуміти, що означає бути письменником... Який був сенс у тому, щоб руйнувати мій мозок і стирати мою пам'ять, що є моїм капіталом, і викидати мене на узбіччя життя?

Журналіст: Ви азартна людина? Чи вірите в удачу?

Е. Хемінгуей: Ще який азартний! Якось я посперечався, що вигадано розповідь з шести слів, яка стане найзворушливішою з усіх раніше написаних. І що Ви думаєте? Я виграв суперечку. Я написав: «For sale: baby shoes, never used» (з англ. – «Виставлено на продаж: дитячі черевички. Неношені»). Ну а що стосується удачі... Звісно, добре, коли людині щастить, але я вважаю, що краще бути точним в моїй справі. А коли щастя прийде, я буду до нього готовий.

Журналіст: Чи траплялося Вам розчаровуватися в написаному і кидати роботу над розпочатою книгою?

Е. Хемінгуей: Іноді розчаровувався, але ніколи не кидав роботу. Діватися нікуди! Від роботи можна втекти, але сховатися від неї неможливо.

Журналіст: І на останок, що Ви можете побажати нашим читачам?

Е. Хемінгуей: Щоб навчитися мовчати на п'яну голову, спробуйте хоч раз виконати все те, що наобіцяли зі стопкою в руках.

За всю свою письменницьку кар'єру Ернест Хемінгуей подолав складний шлях «дорослішання», його письменницький дар зазнав значних змін. Завдяки стійкості характеру та вірності собі і власному кодексу Е. Хемінгуей став одним із найвидатніших письменників у світі та зробив величезний внесок у світову літературу ХХ століття.

Фрагмент дослідної роботи «М. БУЛГАКОВ – НАШ СУСІД»

(Виконала учениця 12 класу, Юлія Беріні)

Буча – це епоха в родині Булгакових

Видатний письменник Михайло Булгаков свої гімназичні, а згодом і студентські канікули проводив на дачі батьків у Бучі. Про цей період збереглися спогади сестри письменника Надії Опанасівни Булгакової-Земської. Вона згадувала: «Усього в сім'ї було семеро дітей: чотири сестри і три брати... Вивозити таку ватагу на наймані дачі було неможливо, і вирішили купити дачу. У 1890

році купили ділянку в селищі Буча, за 30 кілометрів від Києва – дві десятини лісу, парк. На цій ділянці під наглядом батька було побудовано добротну дачу на п'ять кімнат і дві великі веранди. То була ціла епоха в родині Булгакових. Дійсно, дача дала нам простір, зелень, природу. Батько намагався дати дружині та дітям повноцінний літній відпочинок. Розкоші ніякої не було. Було все просто. Діти спали на так званих дачках (знаєте, тепер розкладачки). Але розкіш була: розкіш у природі. У зелені. Розкіш була в квітнику, що розвела мати, яка дуже любила квіти...»

«Квітник. Багато зелені. Каштани, посаджені руками матір'ю. Діти виростили на свободі, просторі, користуючись усіма можливими радощами природи. Першого ж року життя в Бучі батько сказав матері: «Знаєш, Варенько, а якщо діти бігатимуть босими?» Мати дала згоду, а ми в захопленні зняли взуття і почали бігати по доріжках, на вулиці та лісу. Намагалися лише не наступати на соснові шишки, тому що це неприємно. Це викликало здивування у сусідів. Особливо піднімали губи сусідки: «Ах! Професорські діти, а босими бігають!» Няня сказала про це матері. Мати лише розсміялася».

«Хоча ми жили в Україні (потім усі вже говорили українською), але в нас усе-таки було чисто російське виховання. Ми почувалися росіянами. Але Україну любили».

«Батько їхав у Київ з дачі на іспити, а після приїзду, знімав сюртук, одягав просту російську сорочку-косоворотку і йшов розчищати ділянку під сад чи город. Спільно з двірником вони корчували дерева, і вже один, без двірника, батько прокладав на ділянці доріжки, а брати допомагали прибирати знятий дерен, пісок... Ми почали жити в Бучі у 1902 році, батько помер у 1907...»

«Улітку в нас на дачі (в Бучі під Києвом) був популярним крокет: грали зі страхеним азартом, траплялося до темряви, закінчуючи при лампах. Мама брала участь у цих крокетних турнірах на рівних з нами; грала вона добре».

Збереглися жартівливі вірші Михайла Булгакова тих років.

*Пахнет серой над крокетом:
В шар нацелясь молотком,
Мама с бритым Бертолетом
Хочет сжечься шар с шаром.*

«Потім крокет відійшов на задній план, прийшло загальне захоплення тенісом. Це була дорога гра. Ракетки та м'ячі купували ми, старші діти, на зароблені нами гроші. Подорослішали, не кидаючи крокет і теніс, – захопилися грою у вінт. Грали в шахи, шашки; дома популярні були “блішки” – настільна гра. Пізніше почали грати в футбол. Але переважали інтелектуальні інтереси... У сім'ї всі дуже багато читали».

Дачники розважалися грою в аматорських виставах. «Спектаклі ставилися частіше влітку в Бучі. Перша п'єса, в якій грав Мишко – дитяча казка “Царівна Горошина”. У ній 12-літній Мишко грав Лісового і отамана розбійників. Це був благодійний спектакль... Гімназистом Михайло Опанасович грав у багатьох спектаклях. Він виконував ролі: Лісового – у сімейному спектаклі; мічмана Деревеєва, нареченого – у водевілі “За бабусиним заповітом”, що ставився влітку 1909 року в Бучі на дачі Лерхе (друзів сім'ї); Харіна – в “Ювілеї”, жениха – у “Пропозиції” Чехова».

Так, 5 липня 1909 року в Бучі була поставлена фантазія «Спиритичний сеанс» (з підзаголовком «Неврових прохають не дивитися»...). Це був балет у віршах, – словом, щось ніби естрада; автор віршів – друг сім'ї Є. Поппер. Ця фантазія була повністю придумана, оформлена та поставлена групою молоді на дачі Семенових. Михайло Опанасович був одним із постановників і виконував роль Спірита, що викликав духів.

У студентські роки Михайло Опанасович брав участь в аматорських платних спектаклях, що ставились у дачному селищі Буча влітку 1910 року, під прізвиськом Агаріна. Він виконував ролі: начальника станції – в комедії «На рейках», дядька молодят – у комедії Григор'єва «Розлука та ж наука», Арлекіна – в одноактній п'єсі «Коломбіна». Ось як пише про це Надія Опанасівна двоюрідній сестрі: «У Бутанському парку виступають на сцені артисти імператорських театрів Агарін і Невєрова (Мишко і Віра) під режисерством Жоржа Семенова... У неділю ввечері ми були в парку, де Мишко дивував усіх грою (грав він дійсно добре)» (13 липня 1910 року). Наступного дня запис у щоденнику: «Мишко чудово грав 11-го».

Михайло Булгаков написав вірш про літо в Бучі:
День течет в работе мило.
Все, как надо, в круг идет,
Сенька выкатил чернила
На штаны и на живот.
За калиткой, на просеке,
Мама вешает говядину,

Маша с тихой воркотнею
В кухне гладит юбку Надину.
(Настає вечір. Усі розважаються).

Миша с Сенькой на траве
Прыгают на голове.
Ваня в теннисе талант!
Белый мячик, красный бант!
Помоляся Богу,
Улеглася мать.
Дети понемногу
Сели в винт играть.
(Настає ніч).

Спать давно уже пора.
Все вы, жители бучанские,
Спите мирно до утра.
(А молода компанія співає).
Пишет-пишет цар Салтан турецкий
Православному царю:
«Разорю я, разорю я,
Сам в Расею жить пойду!»
Мама шепчет: «Разгоню я,
Спать их быстро уложу я!»

Улітку 1910 року студент Михайло Булгаков познайомився з Тасею (Тетяною) Лаппа із Саратова і закохався. Зі щоденника Надії Опанасівни: «27 липня 1911 р. Мишко задоволений: приїхала Тася... і мама, щоб уникнути Мишкових поїздок через день до Києва, хоче запросити Тасю гостювати...»

«Буча, 31 липня 1911 р. Приїхала на ці останні літні дні до нас Тася Лаппа: живе в нас з 29-го. Я їй рада. Вона чудова... Мишко готується до іспитів і метеликів ловить, жуків збирає, вужів маринує».

Зі щоденника Н. О. Земської: «30 серпня 1912 р. Мишко і Тася, що гостювали у нас два дні та привезли багато шуму, гамору та реготу – також поїхали сьогодні». Тетяна Кисельгоф (Лаппа) згадувала, що, одружившись з Михайлом, вони літо 1913 року провели на дачі у Бучі.

Чим була Буча для Михайла Булгакова? Біограф письменника Марієтта Чудакова зазначає: «У пам'яті дитинства – тій, яка опускається на найглибше дно особистості, яка і не пам'ятає уже, а деяке неподільне ядро цієї особистості, – залишилась і простора дача в Бучі, де не було тісноти і всім вистачало місця, де панували рідне та дружнє єднання і злагода; залишилась і залита сонцем розкішна зелень українського літа. (Чи не тому пізніше ніколи не любив підмосковного дачного життя? Зелень, напевне, видавалась запорошеною пилом, і будь-яке житло – тісним, убогим)». Сама дача Булгакових не збереглася – згоріла 1918 року. У 1988-му було організовано експедицію для пошуків місця, де була розташована дача Булгакових. Бабуся, яка пам'ятала юного Мишка Булгакова, Зінаїда Петрівна Троїцька, сказала, що дача Булгакових була розташована за нинішньою адресою – вулиця Артема, 57 і 59. Будинок на Артема, 57 – це колишнє господарче приміщення дачі.

У 1991 році до 100-річчя з дня народження Михайла Булгакова – на місце, де була дача, встановлено пам'ятний кам'яний знак.

Фото 1. Родина Булгакових на дачі в Бучі, 1904 рік

Використані літературні джерела

1. Буряк В. К. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра / В. К. Буряк // Рідна школа. – 2001. – № 9.
2. Дудін О. У. Загальноосвітня підготовка працюючої молоді: посібник / О. У. Дудін, Ф. К. Жежері, В. І. Чепелєв та ін. ; за ред. В. І. Чепелєва. – Київ : Рад. школа, 1981.
3. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Б. П. Есипов. – М. : Учпедгиз, 1991.
4. Лотман Ю. М. Биография – живое лицо / Ю. М. Лотман // Новый мир. – 1985. – № 2.
5. Махмутов М. И. Современный урок / М. И. Махмутов. – М. : Педагогика, 1981. – 190 с.
6. Ніколаєва С. Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / С. Ю. Ніколаєва. – Київ : Ленвіт, 1999.
7. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посібн./ О. Пометун. – Київ, 2002.
8. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. – Київ, 2003.
9. Підкасистий П. И. Самостоятельная деятельность учащихся / П. И. Підкасистий. – М. : Педагогика, 1972.
10. Осницький А. К. Психологія самостійності / А. К. Осницький. – М. : Нальчик, 1996.
11. Совенко В. Актуальні питання вечірньої школи / В. Совенко // Сучасна школа України. – 2009. – № 1.
12. Фат'янова О. Т. Організація самостійної роботи на уроках іноземних мов / О. Т. Фат'янова // Рідна школа. – 2003. – № 4.
13. Хакунова Ф. Л. Особенности организации самостоятельной работы обучаемых / Ф. Л. Хакунова // Начальная школа. – 2003. – № 1.

References

1. Buriak, V. K. (2001). Samostiina robota yak vyd navchalnoi diialnosti shkoliara [Independent work as a kind of educational activity of schoolboy]. *Native school - Ridna shkola*, 9 [in Ukrainian].
2. Dudin, O. U., Zhezheri, F. K. & Chepeliev, V. I. (1981). *Zahalnoosvitnia pidhotovka pratsiuiuchoi molodi: posibnyk [General education of working youth: manual]*. Kyiv : Soviet school [in Ukrainian].
3. Esypov, B. P. (1991). *Samostoitelnaia rabota uchashchikhsia na urokakh [Independent work of pupils in lessons]*. Moscow: Uchpedgiz [in Russian].
4. Lotman, Yu. M. (1985). *Byohrafiya - zhyvoe lytso [Biography - The Living Face]*. *Novyi mir - New World*, 2 [in Russian].
5. Makhmutov, M. Y. (1981). *Sovremennyi urok [Contemporary Lesson]*. Moscow: Pedagogics [in Russian].
6. Nikolaieva, S. Yu. (1999). *Metodyka navchannia inozemnykh mov u serednikh navchalnykh zakladakh [Method of teaching foreign languages in secondary schools]*. Kyiv: Lentiv [in Ukrainian].
7. Pometun, O. (2002). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid [Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid]*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Pometun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2003). *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [Modern lesson. Interactive Learning Technologies: Science]*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Pydkasystyi, P. Y. (1972). *Samostoitelnaia deiatel'nost uchashchikhsia [Independent activity of pupils]*. Moscow: Pedagogics [in Russian].
10. Osnytskyi, A. K. (1996). *Psykholohiia samostiinosti [Psychology of independence]*. Moscow: Nalchik [in Russian].
11. Sovenko, V. (2009). *Aktualni pytannia vechirnoi shkoly [Topical Issues of the Evening School]*. *Nova schola v Ukraini - Modern School of Ukraine*, 1. [in Russian].

12. Fatianova, O. T. (2003). Orhanizatsiia samostiinoi roboty na urokakh inozemnykh mov [Organization of independent work in the lessons of foreign languages]. *Ridna shkola - Native school*, 4 [in Ukrainian].

13. Khakunova, F. L. (2003). Osobennosti orhanyzatsyyi samostoiatelnoi raboty obuchaemykh [Features of the organization of independent work of the trainees]. *Nachalnaia shkola - Primary school*, 1 [in Ukrainian].

Zymovska Kateryna, Foreign Literature and English Language Teacher of Irpin II–III Degree General Secondary Education Institution (evening tuition), Irpin, Ukraine

DEVELOPMENT OF STUDENTS' INDEPENDENCE DURING EDUCATIONAL PROCESS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION WITH EVENING TUITION (original project illustrated by foreign literature classes)

The author of this article draws attention to the secondary education of young people who, under certain circumstances, go to general secondary education institutions with evening tuition. As a creative personality, the author applies active technologies for motivation of educational process to make students interested in her subject (foreign literature), namely differentiated and individual approaches based on the independence of each student. She forms the desire to study foreign literature and English language through application of individual approach to each student. This helps her to establish the "teacher-student" and "student-teacher" relationships.

The essence and content of modern education is the formation of a graduate who is able to independently make choices, take responsibility, constantly improve himself/herself and raise the level of own knowledge. This implies the formation and development of students' independence. Therefore, one of the key tasks of any general secondary education institution is the development of students' ability to carry out independent educational activities.

The lack of attention paid to the issue of optimizing the independent life of night-class students in theory and practice led to the need to substantiate the conditions for solving this problem.

The purpose of the paper is to analyze the essence of independent activity, the forms and types of organization that can be applied in the educational process of teaching foreign literature and foreign language to students attending night classes. This work is an attempt to describe an elaborated model for the development of independent activity of such students.

Key words: educational process, independence of knowledge acquisition, productive educational activity.

Зимовская Екатерина Анатольевна, учитель зарубежной литературы и английского языка Ирпенского заведения общего среднего образования (вечерней формы) II–III степеней, г. Ирпень

РАЗВИТИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ВЕЧЕРНЕГО ТИПА (авторский проект на примере занятий зарубежной литературы)

Автор статьи обращает внимание на получение среднего образования молодыми людьми, которые при определенных условиях поступают на учебу в вечерних ЗСО. С целью мотивации образовательного процесса применены активные технологии, которые дают возможность заинтересовать учеников своим предметом (зарубежная литература), а именно: дифференцированный и индивидуальный подходы. Автор статьи предлагает изучать зарубежную литературу и английский язык, вводя индивидуальный подход к каждому ученику, что способствует налаживанию взаимосвязи «учитель – ученик» и «ученик – учитель».

Ключевые слова: образовательный процесс, самостоятельность получения знаний, продуктивная образовательная деятельность.